

OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞ SÜRECİ

İÇİNDEKİLER

- Osmanlı Devleti'nin Devlet ve Toplum Yapısı
- Osmanlı Devleti'nin Çöküş Süreci
 - Dış Sebepler
 - İç Sebepler

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Osmanlı Devleti'ni dünyada büyük bir devlet mertebesine yükselten sebepleri ve
 - Devlet-toplum yapısını öğrenebilecek,
 - Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin iç ve dış sebeplerini anlayabilecek,
 - Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne etkilerini kavrayabileceksiniz.

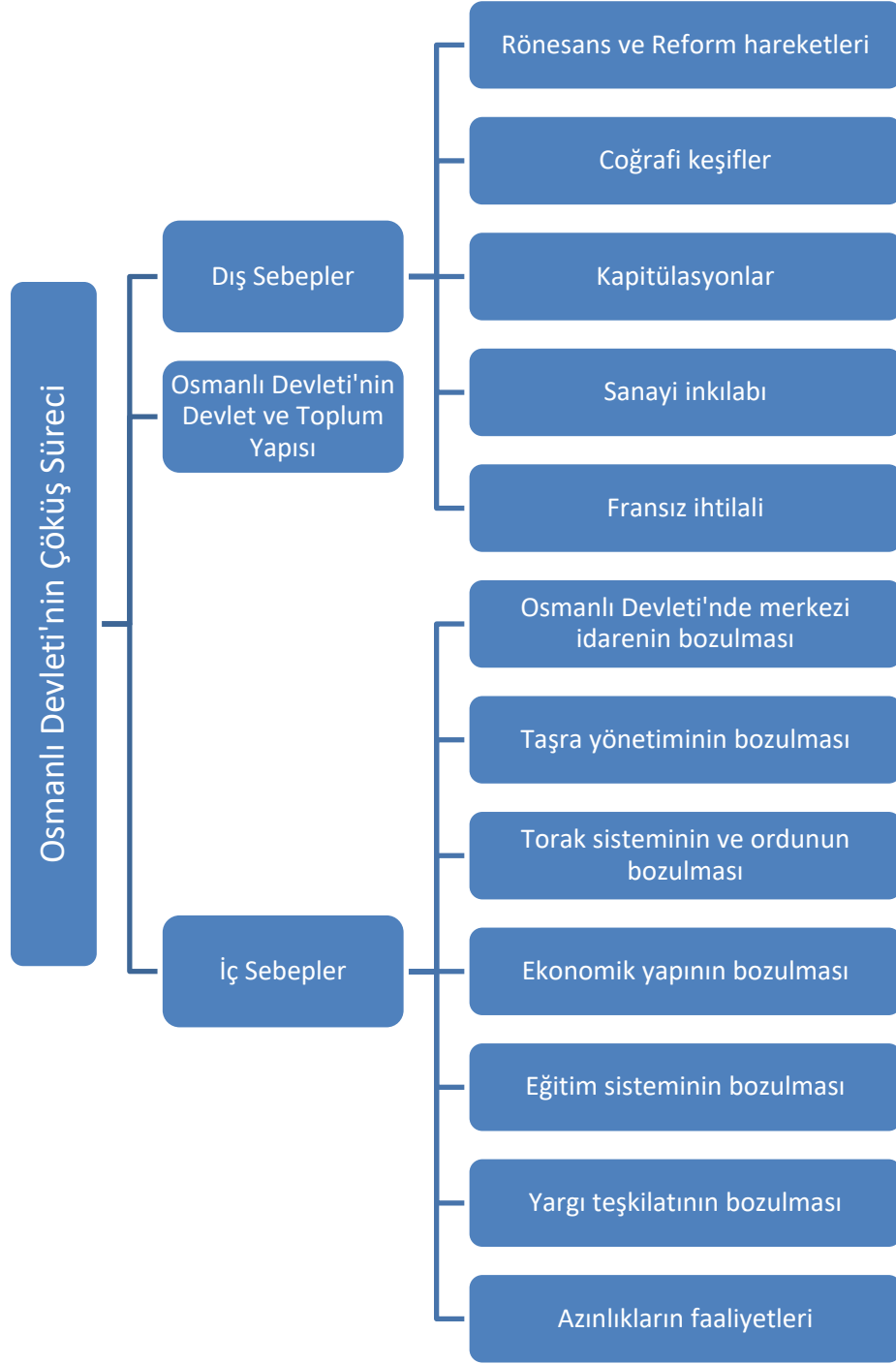

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I

**Prof. Dr.
Erdal AYDOĞAN**

ÜNİTE 2

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılıp, yıkılmasının ardından Anadolu'da bir müddet beylikler dönemi yaşanmıştır. Bu süreçte beylikler arasında yaşanan kavgalar ise Müslüman-Türk toplulukları arasında büyük huzursuzlukların yaşanmasına sebebiyet vermiş, siyasetten ticarete, hayata dair her alanda belirsizliklerin yaşanmasına ortam hazırlamıştır.

Bu kaos ortamından becerikli ve ne istediğini iyi bilen yöneticileri sayesinde sıyrılmayı bilen Osmanlı Beyliği, dağınık hâlde yaşayan Müslüman ve Türk toplulukları için bir umut olmuştur. Özellikle Bizans'a karşı sürdürülen bilinçli fetih politikası ile kısa sürede Anadolu beylikleri arasında bir adım öne çıkan Osmanlı Beyliği, zamanla kazandığı siyasi ve kültürel birikimi ile devletleşme sürecini tamamlamış, Fatih'in İstanbul'u fethi ile de bir dünya devleti olmayı başarmış ve asırlar boyunca dünya siyasetine yön vermeyi bilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin asırlar boyunca dünyaya hükmetmesinin bir neticesi olarak çağdaşı Avrupalı devlet ve imparatorluklar oldukça zor durumda kalmıştır. *Bu durumdan kurtulmak için yeni arayışlara giren rakip devletler varlıklarını sürdürebilmek için coğrafi keşiflere başlamışlardır.* Bu sürecin sonucunda dünyaya açılarak ticaret yollarının değişmesine zemin hazırlamış ve neticede yeni sömürgeler elde ederek zenginleşmişlerdir. Avrupa'da burjuva denilen zengin bir sınıf ortaya çıkmıştır. İşte Avrupa'nın kaderini değiştiren sınıf da bu olmuştur. Bu zenginlik Avrupa'nın düşünsel gelişmesine ivme katmış bu sürecin sonunda Avrupa'da rönesans ve reform hareketleri ortaya çıkmıştır. Zamanla Avrupa'da oluşan bu birikim, bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlamış bundan da en çok Osmanlı Devleti olumsuz olarak etkilenmiştir.

Osmanlı Devleti, kendinden önce kurulmuş Müslüman ve Türk devletlerinin kültür ve medeniyet birikimini daha da geliştirmiş, yepyeni bir kültür ve medeniyet tasavvuru ile asırlara hitap etmiştir.

Tarihe iz bırakmış ve asırlara damga vurmuş olan Osmanlı Devleti'nin devlet ve toplum yapısı bu üniteye ele alınmıştır. Avrupa'da yaşanan hareketliliğin devletin önce duraklamasına sonra da gerilemesine etkileri irdelenerek devletin güçlü yapısına etki eden iç ve dış nedenler açıklanmaya çalışılmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NİN DEVLET VE TOPLUM YAPISI

Ünlü İngiliz Tarihçi Arnold Toynbee'nin ifadesiyle Osmanlı Devleti, tarihe yön vermiş, iz bırakmış birkaç devletten biriydi. XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Osmanlı Devleti [1], diğer beyliklerin aksine Bizans'a çevirmiş, doğru siyasi, askerî ve içtimai politikalar takip etmek suretiyle de hızla büyüyerek dünyanın en büyük yüz

Fetih: Bir ülkeyi ya da bir kenti savaşıarak ele geçirme, savaşıarak alma.

ölçümüne sahip olan ve en uzun süreli yaşayan devletleri arasına girmeyi başarmıştı.

Stefanos Yerasimos'a göre cevap verilmesi gereken soru şudur: *"Nasıl oldu da Osmanlılar, hepsi hemen aynı tabandan yola çıkan bir düzine beylik arasından sıyrılıp bir imparatorluk hâline gelebildiler?"* Bu soruya verilecek cevap şudur: *Osmanlı Beyliği'nin Batı'ya yönelmeden önce Bizans İmparatorluğu'ndan başlayan bilinçli eylem stratejisidir* [2].

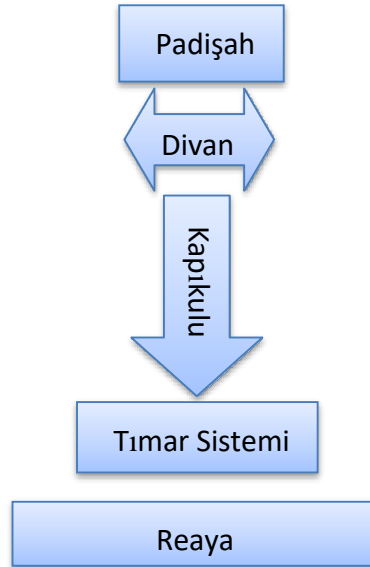
Bu strateji, kısa zamanda hem Hristiyan hem de İslam dünyasında onun prestijini artırmıştı. Osmanlı Beyliği'nin devletleşme ve prestij mücadelesi elbette yalnız bilinçli *"fetih"* eylemiyle izah edilemez. Bunun yanında beylikten devlete uzanan çizgide onun sahip olduğu devlet ve toplum yapısı da bu büyümenin en önemli etkeniydi.

Osmanlı Devleti'nde siyasi-idari sistemin başında padişah vardı. Padişah, kuruluşundan yıkılışına kadar hep Osmanlı soyundan gelmişti. Padişahlar; *"Bey"*, *"Gazi"*, *"Sultan"*, *"Han"*, *"Hüdavendigâr"*, *"Emir"*, *"Hünkâr"*, *"Hakan"* gibi hem İslami, hem de eski Türk devlet geleneklerinden gelen sıfatları kullanmışlardı.

Osmanlı Devleti'nde *"padişahlık"* babadan oğula geçerdi. *"Saltanat"* sistemi de denilen bu yapıda ülke, padişah ve ailesinin ortak malıydı ve Türk veraset sistemi gereğince bütün aile üyeleri hak sahibi idi. Eski devirlerden beri Türk devletlerinde hakanı seçecek bir gelenek yerleşmemişti. Zaman zaman veliaht tayin (Aile fertlerinden yaş itibarıyla büyük veya küçükler de tayin olabiliyordu) edilirdi. Fakat esas olan daima tahtın ilahi takdire açık tutulmasıdır. Bu telakki karşısında diğer bütün âdet ve teamüller hükümsüz kalmıştı [3, 4, 6, 12, 22, 23]. Hanedandan biri tahtı ele geçirdi mi artık onun meşruiyeti nazari ve hukuki bakımdan bir mesele olmamaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde "padişahlık" babadan oğula geçerdi. "Saltanat" sistemi de denilen bu yapıda ülke, padişah ve ailesinin ortak malıydı.

Şekil 2.1. Klasik Dönem Osmanlı Devlet Modeli

O hâlde Osmanlı Devleti'nde padişah nasıl olunurdu? *Klasik Dönem'de padişah çocukları, sarayda başladıkları eğitimlerine Paşa Sancakları (Manisa, Trabzon, Amasya gibi) da denilen şehirlerde devam ederdi. Şehzadeler burada tıpkı babalarının yönettiği ülkenin devlet modelinin benzeriyle karşılaşır ve burada ilerisi için deneyimler kazanırdı. Bir anlamda padişah olabilmek için bütün hünerlerini sergileyebilme fırsatı verilirdi* [4].

Böylece babasından sonra, devleti yönetecek bürokrasinin de takdirini kazanabilmişse, tahta otururdu. 1600'lere kadar devam eden bu sistem içinden hep büyük işler başarmış padişahların çıkması bir anlamda sistemin de başarısıydı.

Sancak: Osmanlı taşra teşkilatında eyalet/vilayetin bir alt birimi.

Örnek

- Fatih Sultan Mehmet'in şehzadelik dönemini geçirdiği Manisa Sancağı'ndaki faaliyetleri tahta çıkmasında etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti, evvela bir İslam devletiydi. Devlet sisteminde reaya (halk) Allah'ın padişaha emanetiydi. Yani ülkede yaşayan bütün Müslümanlar eşitti, sınıf ayrımı yoktu ve toplumlar şeriat kurallarına göre idare edilirdi. Yöneticilere yüklenen bu sorumluluk karşısında Müslümanlar da Halifeye-Sultana mutlak itaat etme mecburiyetindeydi. Büyük bir coğrafyada uzun yıllar padişahı hiç görmeseler bile ona karşı derin muhabbetin sırrı bu ilişkiydi. *Osmanlı padişahları, teorik olarak mutlak yetkilere sahipti. Toprak ve kullar üzerinde tasarruf hakkına sahip olmasına rağmen, uygulama aşamalarında yetkilerini kısıtlayan unsurlar da vardı. İslam hukuku, padişahın mutlak gibi görünen egemenliğini sınırlandıran ilk unsurdu. Yine tebaanın canı ve malı üzerindeki tasarruf hakkını sınırlandıran ikinci güç de ördü. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde görev yapan kul ve din bürokrasisi de bu otoriteyi sınırlayıcı işlevler görmekteydi* [6, 9, 12, 18].

Osmanlı Devleti'nde yapı, toprak sistemine göre şekilleniyordu. Toprak, hem sosyo-ekonomik hayatın hem de ordunun kaynağı idi. Bunun için ülke toprakları gelirine göre tımarlara ayrılmıştı. Tımarlar, savaşlarda yararlılık gösteren askerlere verilirdi. Onlar da toprağı köylüye kiralardı. Böylece kira bedeli ve vergi alınırdu. Tımarlı sipahi elde ettiği bu gelire karşılık, gelirine göre belirli bir oranda asker yetiştirmek ve savaşa katılmakla yükümlüydü. Tımar sahipleri, mirî toprakları devlet namına tasarruf ederlerdi. Köylü onu efendisi olarak tanır ve hürmet ederdi. Tımar sahibinin ise köylüyü himaye etmek, ona daha iyi şartlar temin ile toprağı arzusıyla bağlamak, ziraati geliştirmek ve devletin ihtiyaç duyduğu askeri temin etmek gibi sorumlulukları

vardı. Tımarlı sipahiler sıkıca denetlenirdi. Bu iş, kadılar aracılığıyla yapılırdı [7].

Timar ve Feodal Sistem: “Osmanlı Devleti’nde tatbik olunan bu şekil, batıdaki feodalite sistemiyle bazı müşterek özellikler taşısa da timar sistemini doğrudan doğruya bir feodalite sistemi addetmek yanlıştır: Zira, feodaller toprağın rand-hasıl denilen gelirini almakla yetinmezler idari, adli ve mali tasarruflarda da bulunurlardı” [5].

Osmanlı Devleti’nde padişahтан sonra devleti yöneten bir mekanizma vardı. Divan denilen bu mekanizma bugünkü “*kabine*” sistemine benzetilebilir. Burada her türlü devlet işleri görüşülür ve karara bağlanırdı [4, 12]. Osmanlı devlet felsefesinin yaşatılabilmesi için padişah kadar, devleti yöneten kişilerin de iyi bir şekilde yetiştirilmeleri gerekirdi. *Bunun için Enderun denilen saray okulu geliştirilmişti* [8, 12].

Osmanlı Devleti, her ne kadar şeri hukuku esas almışsa da zaman ve şartlara göre şeriatı aşan kendine has bir hukuk düzeni de meydana getirmişti. Gittikçe büyüyen coğrafyasına paralel olarak farklı din, mezhep, ve ırka mensup insanların varlığı ve coğrafi şartlar nedeniyle ortaya çıkan ve şeri hukukta tanımlanmamış durumlar karşısında örfi hukuku geniş bir şekilde uygulayabilmişlerdi. Bu da padişahın devlet düzeninde otoritesinin güçlenmesine ve devlet menfaatlerinin öne çıkmasına zemin hazırlamıştı [9].

Siyaset ve yönetim bilimleri açısından her toplum yönetenler ve yönetilenler olarak tasnife tabi tutulabilir. Osmanlı Devleti’nde yönetenler sınıfına askerî sınıf, *yönetilenlere de reaya denilmiştir. Askerî sınıf, padişahтан alınan beratlarla devlet hizmetine tayin olunurdu.* Askerî sınıf padişah adına iş görürdü. Bu görevlilerin hepsi asker değildi. Ancak devlet hayatında görev yapan askerlerin sayısı fazla olunca sivil görevliler de böyle sıfatlandırılmıştı. Yine Osmanlı Devleti’nde dini bürokraside görevlendirilenler ile *kalemiyyede* (bürokrat/memur) görevli olanlar da askerî sınıf içinde ele alınmıştı [12].

Ulema, Osmanlı Devlet modelinde yargı, eğitim-öğretim, dini hizmetlerin yönetimi gibi önemli görevler üstlenmişti. Ulema “*din bürokrasisi*” ni oluştururdu. Bir de ulema olmayıp ama askerî yöneticiler olarak bilinen bir sınıf vardır ki bunlar da “*devşirme-kul bürokrasisi*”ni oluştururdu. Divan-ı Hümayun’da görevli reisülküttaplar, divan kâtipleri, hazine görevli olanlar bu zümreden sayılırlardı.

Osmanlı toplum düzeninde ikinci sınıf ise yönetilenler yani “*reaya*” idi. Bu sınıf Osmanlı Devleti’nde üretim faaliyetlerini yürütürdü. Üretimleri karşılığında da devlete vergi verirlerdi. Devletin savaş ve diğer faaliyetlerini finanse etmekle yükümlüydüler. Bu hizmetler karşılığında ise reaya birer emanet olarak görülürdü. Toplum, homojen

Berat: Osmanlı Devleti’nde herhangi bir göreve, hizmete, tayin, maaş tahsisi, unvan, nişan, bir muafiyet, imtiyaz verilmesi dolayısıyla hazırlanan fermanlar için kullanılmıştır [5].

değildi. Toplum müslim reaya, gayrimüslim reaya ve yörükler olarak kategorize edilirdi. Yine toplum yaşam şekline göre kentliler, köylüler ve göçebeler olarak sınıflandırılmıştı [12].

Kentliler arasında sanatla uğraşanlar “*Lonca Esnafı*”, ticaretle uğraşanlar da “*Tüccar ve Sarraf*” olarak ifade edilmişti. Osmanlı’da reaya bir de dini inançlara göre sınıflandırılmıştı. Müslüman reaya, vakıf, mirî ve özel mülklere sahip, tarımla uğraşan, devlete vergi verenlerdi. Şeri ve örfi hukuka göre idare edilirdi. Gayrimüslim reaya ise devlete şeri ve örfi vergi yanı sıra cizye ve haraç adı verilen vergileri verirlerdi ve askerlikten muaf yaşarlardı. Ayrıca Osmanlı toplum yapısında XVIII. yüzyılda görülen “*Ayan*” denilen bir sınıf da ortaya çıkmıştı. Ayanlar taşrada yaşayan ve halkın içinde etkin ve güçlü şahsiyetlerdi. Bunlar zamanla Osmanlı yönetiminde önemli roller oynayacaklardı [12, 20].

Osmanlı Devleti’ni çağının en itibarlı devleti yapan sebepleri şu şekilde özetlemek mümkündür;

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Osmanlı Devleti’ni çağının en itibarlı devleti yapan sebepler şu şekilde belirtilebilir;

- Osmanlı devlet felsefesi,
- Hukuk devleti olması,
- Farklı din, mezhep ve ırklara karşı oldukça hoşgörülü olması,
- Güçlü ekonomiye sahip olması,
- Güçlü askerî teşkilatının olması,
- Kapıkulu sisteminin iyi işlemesi,
- İlmiye sınıfının önemsenmesi,
- Osmanlı devlet teşkilatında görev yapan devlet adamlarının liyakatli ve donanımlı olmaları,
- Rüşvet, suistimal, israf, zulüm gibi kötülöklere fırsat verilmemesi .

OSMANLI DEVLETİ’NİN ÇÖKÜŞ SÜRECİ

Osmanlı Devleti’nin büyüme ve yükselişini sağlayan; şahsi kahramanlıklar, idare kabiliyeti, merkezî ve taşra idarelerindeki üstünlükler XVII. yüzyıldan itibaren bozulmaya başladı. O hâlde devlet sistemi iyi işlerken ne oldu da bu üstünlük unsurları bozulmaya başladı? İşte asıl cevap bulunması gereken soru budur.

Dış Sebepler

Rönesans ve reform hareketleri

Rönesans: “Yeniden doğuş” anlamına gelir. Grek ve Roma’nın yeniden canlandırılarak yeni bir anlayışla Avrupa’nın bilimde, sanatta, edebiyatta önemli ivmeler kazanmasını ifade etmektedir.

Aydınlanma Felsefesi: Burjuvaziye özgü genel dünya görüşü “Aydınlanma Felsefesi” kavramıyla adlandırılmaktadır.

XV. yüzyılın sonuna doğru yeni bir çağ başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesine çıktığı zamanlarda Akdeniz’e İtalyan Yarımadası devletleri egemendi. Bu duruma zamanla hem İslam dünyası hem de Ortodoks Hristiyanlar şiddetle karşı çıkmışlardı ki bu duygu atmosferi Osmanlı Devleti’ni hem Balkanlar’da hem de Orta Doğu’da egemen kılan önemli sebepti. *Özellikle İstanbul’un fethi, İtalyan kent devletlerinin bu coğrafyalarda üstünlüğüne son vermişti.* Bu süreç, gittikçe içe kapanan ve ekonomik anlamda sıkıntılar yaşayan Latinlerin ve diğer Avrupalı halkların bilinen dünyanın dışına çıkmasını ve keşiflerin yapılmasını sağladı. Bu sürecin sonunda da rönesans ve reform hareketleri şekillendi.

“Yeniden doğuş” anlamına gelen *Rönesans (Renaissance) kavramı*, temelde Grek ve Roma kültürünün yeniden canlandırılarak yeni bir anlayışla Avrupa’nın bilimde, sanatta, edebiyatta önemli ivmeler kazanmasını ifade etmektedir. Rönesans, Floransa, Venedik, Portekiz, Hollanda, İngiltere gibi kent devletlerde veya metropollerde ortaya çıkmıştı [13].

Rönesans şu temel anlayışlara dayanmaktadır:

- Yeryüzü ilgi çekici ve araştırılmaya değer bir yerdir.
- İnsan güçlüdür ve bu gücüyle büyük başarılar elde eder.
- İnsanın sürekli faal olması şerefli bir şeydir.
- Aklın her alana hâkim olması insana yeni bir kimlik sağlar.
- Rönesans, insanın kendisi ve çevresini anlaması ve kavramasıdır [13].

Avrupa’nın çehresini değiştiren Rönesans’ın sonuçlarını ise şöyle ifade etmek mümkündür:

- Bilimde, sanatta, edebiyatta özgün düşünce önem kazanmıştır.
- Avrupa’da skolastik düşünce yerini akla bırakmıştır.
- Avrupa’da reform hareketleri ivme kazanmıştır.
- Kilisenin otoritesi sarsılmıştır.
- Aydınlanma Çağı ortaya çıkmıştır.
- İslam dünyası ve Osmanlı; bilim, sanat ve edebiyatta Avrupa’ya göre geri kalmıştır.
- Avrupa’da bireycilik yaklaşımları ortaya çıkmaya başlamıştır [13, 14, 1].

Reform ise yenileştirme, yeniden kurma anlamına gelmektedir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa’da dini düşüncede ortaya çıkan eleştiriler ve çalışmalardır. Kiliseyi yeniden kurmak adına yapılan girişimlerin sonuçsuz kalmış olması, Avrupa’da yeni arayışlara yol açmıştır. Bütün Avrupa’da, papazların ahlak dışı hayat sürdürdükleri ve zenginleştikleri gibi eleştiriler ciddi bir kamuoyu oluşturmuştur. Ayrıca Hristiyanlık doktrini de tartışılmaya başlanmıştır. *Özellikle din ile ilgili metinleri doğrudan doğruya inceleme gayreti içinde olan hümanistlerin, kutsal kitabı İbranice ve Grekçe metinlerine*

inerek anlama çabaları, yeni tartışmalar ve yorumları ortaya çıkardı. Bu şekliyle de reform hümanizmden doğmuştur. Reform, önce din duygularının kuvvetli olduğu Almanya ve Fransa'da ortaya çıkmıştır. Ayrıca *Martin Luther, Erasmus Calvin, Zwingli* gibi ruhban sınıfından öncülerin büyük eleştirileri, İncil'in ulusal dillere çevrilmesi, kâğıt ve matbaa gibi alanlarda ortaya çıkan gelişmeler reform hareketlerini etkilemişti. Osmanlı Devleti ise Avrupa'da bu gidişata dolaylı yollardan destek olmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Avrupa'yı güçsüzleştirmek, yeni bölünmelere ortam hazırlamak için Protestanlık gibi mezhepler desteklenmişti [13, 14, 1].

Avrupa'da bu gidişatın sonucunda;

- Yeni mezhepler ortaya çıktı (Kalvinizm, Anglikalizm vs.).
- Din adamlarının (ruhban sınıfı) siyasi ve toplumsal hayat üzerindeki etkisi zayıfladı.
- Uzun yıllar sürececek mezhep kavgaları başladı.
- Katolikler ve kiliseler de kendi içinde yenilenme çabası içinde oldu.
- Avrupa'da *"Laiklik"* vurgusu dini, içtimai, siyasi ve eğitim hayatı içinde güç kazanmaya başladı.
- Siyasi birlikten yoksun Avrupa, Osmanlı karşısında savunmasız kaldı.
- Ulusal devletlerin kurulma süreci başladı [13, 14, 1].

Coğrafi keşifler

Yeni Çağ'a damgasını vuran ve bütün dünya ülkelerinin kaderini değiştiren olay coğrafi keşiflerdir. XV. yüzyılın sonlarından itibaren küçük Avrupa kıtasına sıkışık kalan Avrupalılar, bu süreçte uçsuz bucaksız okyanuslara açılırlar ve yeni yerler keşfederler. İki yüz yıldan fazla süren bu hareketler *"Büyük Coğrafya Buluşları"* diye adlandırılır.

Bu sürecin başlamasında etkili olan sebeplerin başında Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu coğrafyanın jeopolitik bağlamda üstünlüğü ele geçirmesi gelmektedir. Özellikle bilinen kara ve deniz yollarına hâkimiyeti Avrupalıların ekonomik anlamda fakirleşmelerine, ihtiyaçlarının karşılanamamasına sebebiyet vermişti.

Bu gidişat zamanla Avrupa'nın siyasi yapısını da etkilemiş, feodal yapı bir müddet sonra yerini merkezî krallıklara bırakmıştı. *Özellikle bilim ve teknik alanındaki gelişmeler bu süreci hızlandırmıştı.* Mesela barutun ateşli silahlarda kullanılmaya başlanması, pusula ve gemicilik alanındaki gelişmeler, haritacılık alanındaki çalışmalar. Ayrıca cesur gemicilerin ortaya çıkması, kral ve kraliçelerin denizcileri desteklemesi, ticaret yolları üzerindeki Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti, Avrupa'nın Osmanlı'ya ekonomik anlamda bağlı kalması, zengin Doğu'ya (Hindistan vs.) ulaşma arzuları gibi sebepler Yeni Çağ'da büyük coğrafi keşiflerin başlamasında etkili oldu.

Bu uzun soluklu çabaların sonuçları ise bütün dünyayı tesiri altına almış ve

Coğrafi keşiflerin başlamasında etkili olan sebeplerin başında Osmanlı Devleti'nin dünya ticaretinin döndüğü önemli ticaret yollarını hakimiyeti altına alması geliyordu.

Avrupa kıtasının üstünlüğü ele almasına ortam hazırlamıştı. *Bu hareketler sonucunda;*

- Dünya ticareti, Akdeniz'in dışına çıktı, okyanuslara taşındı.
- Keşiflerle yeni yerleşim yerleri kuruldu; köle ticareti ve kitle hâlinde göçler ortaya çıktı.
- Ticaret hırsı ve zenginleşme arzusu kapitalizmin ortaya çıkışına zemin hazırladı.
- Coğrafi keşiflerle misyonerlik ve dini yayma çabaları yeni keşfedilen yerlere ulaştı.
- Burjuva sınıfı ortaya çıktı; Avrupa'daki feodal yapıyı çöküşe zorladı.
- Zenginleşen Avrupa'da modern devlet ve ulus oluşumu hızlandı.
- Coğrafi keşiflerle, şirketleşme, bankacılık komisyon gibi kavramlar ekonomiye girdi.
- Sömürgecilik yönetimleri ortaya çıktı. (İlk sömürge imparatorlukları İspanya ve Portekiz tarafından kuruldu.)
- Sömürülen ülkelerden Avrupa'ya getirilen değerli madenler bir müddet sonra Avrupa'da enflasyonist hareketleri ateşledi.
- Yegâne zenginlik kaynağı olarak değerli madenleri gören iktisadi doktrin "*merkantilizm*" ortaya çıktı.
- Başta Osmanlı Devleti olmak üzere İslam ülkelerinin ekonomisi bozuldu ve fakirleşme, gerileme süreci başladı.
- Akdeniz limanları yerine, Atlas Okyanusu limanları önem kazanmaya başladı.
- Rönesans ve reform hareketleri hızlandı.
- Kara yolu ticareti yerine deniz yolu ticareti önem kazandı.
- Avrupa'da üretim artınca pazar sorunu yeni mücadele sahaları doğurdu.
- Keşfedilen yerlerde eski uygarlıklar yok edildi.
- *Melez* ırklar ortaya çıktı.
- Baharat ve İpek Yolu önemini kaybetti.
- Keşfedilen yerlerden karşılıklı olarak sosyo-kültürel, düşünce alanlarında yapılan transferler kadar yeni meyve, sebze ve diğer tarım ürünleri de öğrenildi [13, 14, 1].

Kapitülasyonlar

Ahitname: Osmanlı Devleti zamanında yabancı bir devletle yapılan her türlü yazılı anlaşmalara verilen ad [5].

Kapitülasyon bir ülkede yabancı devletlerin tüccarlarının tabi olacağı şartları gösteren resmî belgelerin adıdır. Bizans, Trabzon Rum Krallığı gibi devletlerin İtalyan tüccar şehirlerine verdikleri imtiyazlara “*Hrisabule*” altın mühür deniliyordu. Batılılar bu imtiyaza “*Capitulatio*” adını verdi. Osmanlı Devleti’nde de bu imtiyazlara ahitname, yazılı yemin, and deniliyordu. Yabancılar kapitülasyon veren ilk Türk devleti, Osmanlı Devleti değildi. Daha önce Anadolu Selçuklu Sultanları İzzettin Keykavus ve Alaeddin Keykubat da İtalyanlara bu hakları vermişlerdi.

Bu haklar özetle;

- İmtiyazı veren devlet, yabancı tüccarların kendi ülkesinde rahatça hareket edebilmesine müsaade eder.
- Yabancı tüccarın can ve mal güvenliği sağlanır.
- Ölüm hâlinde terekesinin, tüccarın varislerine verileceğini garanti eder.
- Hukuki anlaşmazlıklar yabancı tüccarların kendi aralarında kendi hukuki kurallarına göre, yerli tüccarlarla ise yerli mahkemeler tarafından karara bağlanır.
- Başkasının borcu için tüccarların kovuşturulamayacağını garanti eder.
- Malını en uygun fiyatla istediği yerde satabilmesini sağlar.
- Gümrüklerde yol boyunca geçit vergilerinden muafiyeti sağlar.

Bu haklar zamanla kültürel, dini, adli, mali alanlarda da verilmişti. İlk başlarda bu hakların padişahların saltanatı boyunca olacağı ilkesi benimsenmişti. 1740’lardan itibaren de devamlı hâle getirilmişti. *Bu çok önemli haklar başlangıçta Fransa’ya verilmişken zamanla bütün Avrupalı devletlerin ilgisini çekmiş ve bu haklara kavuşmuşlardı* [15, 20].

Gelinen bu durum Osmanlının ekonomik, mali, siyasi dengelerini alt üst edecek raddelere ulaşmış, Osmanlı Devleti Avrupalı tüccarın, sanayicinin açık pazarına dönüşmüş, yerli tüccar ve esnafın ise tükenmesine zemin hazırlamıştı.

Sanayi İnkılabı;
Avrupa'daki Rönesans,
Reform, Akıl Çağı,
Aydınlanma Çağı gibi
yaklaşık üç asırlık bir
sürecin sonucunda
ortaya çıkmıştır.

Sanayi inkılabı

Coğrafi keşiflerle başlayan uzun soluklu bu süreç XVII. ve XVIII. yüzyıllarda düşünce ve bilimsel çalışmalarda yepyeni gelişmeleri de beraberinde getirdi. Avrupa önce “Akıl Çağı”nı sonra “Aydınlanma Çağı”nı yaşadı. Sömürgecilikle elde edilen sermaye birikimi de hem sosyal tabakaları hem de üretim anlayışlarını altüst etti. Bu durum en az Fransız İhtilali kadar dünyayı etkileyecek olan Sanayi İnkılabı’nı ortaya çıkardı. Büyük devletlerin siyasi anlamda güçlenme arzusu, ekonomik alanda da kendini gösterdi. Bilimsel buluş ve icatlar üretime aktarılınca süreç başlamış oldu. Mesela; dinamitin bulunması, çelik üretiminin başlaması, buharlı makinelerin icadı, geleneksel el emeği üretim anlayışını (manufactur) değiştirmiş, fabrikasyon üretim anlayışı ivme kazanmış oldu. Bu da bol miktarda üretim anlamına geliyordu. Bol, ucuz üretim ise ham madde ve pazar mücadelesini beraberinde getirdi. Üretim şekillerinde meydana gelen bu büyük değişim toplumsal hayatta da değişim getirmişti. İşveren, patron, işçi, kapital kavramlarını; ileriki aşamalarda da sosyalizm, sendikalizm gibi kavramları ve örgütlenmeyi ortaya çıkardı.

Avrupa’da ilk defa İngiltere’de başlayan “Sanayi İnkılabı”, Osmanlı Devleti’ni de çok derinden etkilemiştir. Bu süreçte Osmanlı’nın jeopolitik önemi daha da önem kazanmış olmasına rağmen, düşünce ve bilimsel çalışmalarda yeterli bilgi birikimi elde edilememiştir. Dolayısıyla geleneksel üretim anlayışı ile Avrupalı üreticilerle rekabet edememiş, hatta bu konumıyla sömürgecilerin pazar ve ucuz ham madde kaynağına dönüşünce, yerli üretim gelişememiş, dışa bağımlı bir hâle gelmişti.

Sanayi İnkılabı şu sonuçlarıyla bütün dünyayı etkilemiştir:

- Ucuz ham madde ve pazara olan ihtiyaç arttı.
- Bunun sonucunda sömürgecilik yarışı daha da önem kazandı.
- Makineleşme, üretimde öncelik hâline geldi.
- Kömür, elektrik, petrol gibi enerji kaynaklarının önemi arttı.
- Büyük şirketler kuruldu ve ticarete tekelleşme süreci başladı.
- İşçi sınıfı, sosyalizm gibi kavramlar taraftar toplamaya başladı.
- Avrupa’da bilimsel buluşlar ve bu çerçevede yatırımlar hızla arttı.
- Yeni teknoloji silah üretimi arttı.
- Çevre, nüfus, kentleşme, beslenme gibi sorunlar ortaya çıkmaya başladı.
- Köylerden kentlere göçler arttı.
- Bankacılık sigortacılık gibi yeni sektörler önem kazandı [13, 14, 17, 1].

Fransız ihtilali

Burjuvazi: Üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde bulunduran, geçimlerini el emeği ile sağlamayan, iktidarın karar mekanizmalarını etkileme gücüne sahip toplumsal sınıf.

XVIII. yüzyılın en önemli iki olayı ABD'nin tarih sahnesine çıkması ve büyük Fransız İhtilali idi. Yukarıda da ifade edildiği gibi coğrafi keşiflerin sonucunda Avrupa'da ortaya çıkan *burjuva* sınıfının statükoya getirdiği eleştiriler, yeni siyasi hakları elde etme mücadelesi, Fransız filozof; edebiyatçı ve sanatçıların ortaya koyduğu fikir ve eserleriyle siyasal sistemi eleştirmeleri, ve halkı bu çerçevede aydınlatmaları, Fransız İhtilali'nin en önemli hazırlık aşamasıydı. Bunların yanında kralın baskıcı yönetimi, halkın sınıflara ayrılması ve ağır vergiler altında ezilmesi, İngiltere ve ABD'de demokratikleşme yolunda adımların atılması, insan hakları, özgürlük gibi açılımların Fransa'da da yankı bulması gibi sebepler ihtilalin ortaya çıkmasını sağladı.

Halkın 14 Temmuz 1789'da "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganıyla Bastil Hapishanesi'ne saldırarak, mahkûmları salıvermesiyle isyan ateşlenmiş, binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan isyan, ihtilale dönüşmüştü. Halk mücadeleyi kazanmıştı. İsyân sonucunda toplanan Kurucu Meclis *"İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"*ni yayımlamış, anayasanın yürürlüğe girmesiyle Kurucu Meclis kendini feshetmişti [19].

Fransa'da ortaya çıkan yeni anlayış ve getirdiği kavramlar çok uluslu devletler için yıkım oldu. İhtilal sonucu yeşeren milliyetçilik fikri çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devleti için de bir yıkım etkisi yarattı. Asırlarca bir arada yaşamayı becermiş Osmanlı toplumunda gayrimüslim azınlıklar Avrupalı devletlerin de etkisiyle XIX. yüzyıl boyunca bağımsızlık mücadelesi içine girdiler. Bu durumun Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına büyük etkisi oldu. Ayrıca bu süreç Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme, laikleşme, Avrupa hukukuna yönelme, anayasalı sisteme geçme arayışlarını da beraberinde getirdi.

Fransız İhtilali'nin insanlık tarihini etkileyen sonuçları ise şöyledir:

- Hürriyet, eşitlik, özgürlük, milliyetçilik, laiklik gibi fikirlere öncülük etti.
- Ulus devletlerin kurulması hızlandı.
- İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi birçok devlet için örnek teşkil etti.
- Laik sistem ve laik hukuk bütün dünyaya yayıldı.
- Çok uluslu devletlerin yıkılışı hızlandı [13, 14, 17, 20, 1].

İç Sebepler

Ülüş sistemi: Orta Asya eski Türk devlet geleneğine göre ülkenin hanedan üyeleri arasında paylaştırılması âdetini ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti; XVII. yüzyıla kadar göstermiş olduğu becerisi ve gücüyle bütün dünyanın en ileri ve kuvvetli birkaç devleti arasındaydı. *Sahip olduğu coğrafya, dünyanın merkezi ve zor bir coğrafya idi. Nüfusu ortalama 20 milyon, yüz ölçümü de hinterlandıyla 22 milyon km² idi. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu dönemde Avrupa'da meydana gelen gelişmeler Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal, siyasi ve ekonomik yapısını etkilemişti.* Olup bitenler karşısında gerekli yenilikler zamanında yapılamayıp, ülke yönetiminde keyfî uygulamalara devam edilince önce duraklama sonra da gerileme süreci yaşandı.

Osmanlı Devleti'nde merkezî idarenin bozulması

Klasik Dönem'de, liyakatli padişahların ülkeyi ve devleti yönetmesini sağlayan veraset sisteminin 1600'lerden itibaren değiştiği görülür. I. Ahmet'in (1603-1617) ölümüyle birlikte yerine kardeşi Mustafa tahta çıktı. Bu uygulama ile artık ailenin en yaşlı üyesi hükümdarlık hakkını elde etmiş, *"ülüş sistemi"* terk edilerek *"ekber ve erşed sistemi"* yani ailenin en yaşlısı ve olgun olanının tahta çıkması geleneği başlamış oldu. Bu tarihten itibaren şehzadeler, saray odalarında korunmaya başlanmış, bu durum da şehzadelerin tecrübesiz olmasına ve saray kadınları ile diğer görevlilerin etkisi altında kalmasına sebep olmuştu.

Yükseliş Dönemi'nde devleti padişahla birlikte yönetecek devlet adamlarına da çok büyük önem verilirdi. Bu uygulamalar aynı zamanda merkezî otoritenin de iyi işlemlerini sağlardı. Veraset sisteminde yapılan değişiklikler bu uygulamalara da sirayet edince liyakatine ve bilgisine bakılmaksızın rüşvet, adam kayırma ile atamalar yapılmaya başlandı [3, 16]. Bu uygulama da taşradaki hoşnutsuzluğun zamanla isyana dönüşmesine zemin hazırladı.

Taşra yönetiminin bozulması

Osmanlı coğrafyası büyüdükçe sorunları da o nisbette büyüdü. XVII. yüzyıldan itibaren merkezî yönetimde meydana gelen bozulmalar, taşra yönetiminde de olumsuz etkilerini göstermekte gecikmedi. *Bu süreçte yaşanan uzun savaşlardan dolayı tımar sahiplerinin görevlerini yapamamaları, taşrada güvenlik sorunlarını artırmış, bu da birçok isyanın çıkmasına ortam hazırlamıştı.*

Yine birçok bölgede birbiri ardına çıkan Celali İsyanları halkın huzurunu kaçırmış ve sonunda göç olgusu kendini göstermişti. Oysa ki Osmanlı Devleti halkın yaşadığı yerde kalmasını istiyordu. Çünkü toprak ekilmeli, üretim artırılmalıydı.

Osmanlı Devleti'nde işlenebilir arazilerin nakit para karşılığında satılması usulüne iltizam, bu toprakların işletme hakkını alanlara da mültezim denirdi.

Osmanlı toplumunda başlayan bu hareketlilik, rüşvet ve adam kayırma gibi usulsüzlükleri doğurdu. İdari, hukuki işlerden sorumlu yöneticiler de ehil olmayınca bu sefer de halkın merkeze olan güveni sarsıldı ve asayiş-güvenlik gibi sorunlar ortaya çıktı.

Toprak sisteminin ve ordunun bozulması

Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde iyi uygulanan tımar sistemi, padişahın ölümünden sonra bozulma belirtileri göstermeye başladı ve ilk defa tımarlar iltizam şeklinde verildi. *İltizam sisteminde devlete gelir getiren topraklar bedeli karşılığında şahıslara verilirdi. İltizam sahiplerine mültezim denirdi. Mültezimler toprağın gelirini peşin öderlerdi ve sonra bunu kârla halktan geri alırlardı.* Zamanla sistem zulme dönüşmeye başladı. Tımar sahipleri sadrazamlara rüşvet vererek haksız kazançlar elde etme yoluna gittiler. Bu durum da halkın yöneticilere olan inancını sarsmış ve adaletle ünlü Osmanlı Devleti, ciddi anlamda itibar kaybetmiştir.

Osmanlı'da toprak sistemi, aynı zamanda Osmanlı ordusunun da en önemli kaynağıydı. Dolayısıyla tımar sisteminin bozulmasıyla, *Avrupa'nın disiplinli, donanımlı iyi teçhiz edilmiş orduları karşısında etkisiz kalınması, tımarlı sipahilerin de gücünü azalttı.* Yine Osmanlı Devleti'nin daimi ordusunu teşkil eden (paralı askerleri olan) Kapıkulu Ocaklarına kanunlara aykırı bir şekilde asker alınması bunların sayısını 100 binlere çıkarmış, bu da hem devlet hazinesine çok büyük yük getirmiş hem de ordunun bozulmasına sebep olmuş ve ordunun itibarını sarsmıştı. *Ayrıca geçim sıkıntısı yüzünden yeniçerilerin askerlik dışında işlerle uğraşmaları ordu disiplinini bozmuştu.* Ayrıca donanmaya, denizcilikle ilgisi olmayanların görevlendirilmesi, ateşli silahları iyi kullanan eğitilmiş, disiplinli Avrupalı orduların gelişme sürecinin iyi analiz edilememesi, Osmanlı'da orduyu sarsmış ve devletin itibarını iyice düşürmüştü [7].

Ekonomik yapının bozulması

Osmanlı Devleti'nde ekonomi tarıma endeksliydi. Dolayısıyla örgütlenme de bu çerçevede olmuştu. Toprak gelirlerine göre ayrılmış ve üretimde devamlılık esas alınmıştı. *Osmanlı Devleti'nin Akdeniz havzasına ve büyük ticaret yollarına hâkimiyetinin yanı sıra savaşlardan elde edilen ganimetler de ekonomiyi ve mali dengeleri olumlu yönde etkilemiş Osmanlı'yı çağının en sağlam, en güçlü devletlerinden biri haline getirmişti.*

Güçlü mali dengeler XVII. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş sarsılmaya başladı. Bu sarsılma devletin her alanında kendini göstermekte gecikmedi. Devlette baş gösteren bu bozulma, onu yarı sömürge bir devlet olmaya kadar götürmüştü. O hâlde asırlarca dünyanın en güçlü ekonomisi olmayı başarmış olan Osmanlı ekonomisi ne oldu da bozuldu? *Bu sebepleri şöyle izah edebiliriz;*

- Tımar sisteminde meydana gelen bozulma,
- Ülkede uzun yıllar devam eden isyanlar,
- Göç olgusuyla köylünün toprağını terk etmesi ve üretime ara vermesi,
- Coğrafi keşifler sonucu Avrupa'da büyük sermaye birikimi olması nedeniyle Avrupa'dan gelen bol miktarda değerli madenlerin Osmanlı Devleti'nde enflasyonist harekete sebep olması,
- Sık sık değişen padişahların dağıttığı cülûs bahşışleri ve masrafların artması,
- Osmanlı'nın kontrolünde olan büyük ticaret yollarının denizlere kayması sonucu Osmanlı'da mali dengelerin bozulması,
- Uzun süren savaşların (Avusturya-İran) harcamaları artırması,
- Kalifiye insana olan ihtiyacın karşılanamaması,
- Kapitülasyonların yaygınlaşması sonucu ihracat-ithalat dengesinin bozulması,
- Saray masraflarının artması,
- Köylünün vergi yükünün artması yüzünden üretimi bırakması,
- Avrupa'nın sanayileşme hamleleri sonucu bol miktarda ürünün yerli üreticiyi iflasa sürüklemesi,
- Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya karşı birçok noktada ortak hareket etmeleri [20, 16].

Enderun: Osmanlı sarayının iç teşkilatı, saray okulu.

Eğitim sisteminin bozulması

Eğitim, birey-toplum ve devlet hayatında bir uyum ve bu çerçevede ihtiyaçların karşılanması faaliyetlerinin bütünüdür. Osmanlı Devleti'nde eğitim, uzun yıllar çağdaşlarına göre daha ileri bir seviyedeydi. XVII. Yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti, dünyanın en güçlü ve donanımlı devleti olabilmişse bunu biraz da eğitim kurumlarına borçludur.

Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumlarından fonksiyonel yapısına göre Acemi Oğlanlar Ocağı, Enderun Mektebi, sibyan mektepleri ve medreseler ilk dikkat çekenlerdi.

Modernleşme süreci ile birlikte de birçok farklı eğitim kurumu bu sisteme dâhil olmuştu. Özellikle medreseler, ilmiye teşkilatının en önemli üst düzey kurumlarıydı. Buralarda dini ve pozitif eğitim verilir.

XVII-XVIII. Yüzyıllardan itibaren başlayan duraklama ve gerileme sürecinden eğitim kurumları da payını almıştır. Bu süreçte asli vazifeleri ilim olması gereken medreselilerin, siyasetle uğraşmaya başlamaları medreseye olan güveni sarsmıştı. Ulema sınıfı, maddi ve şahsi heveslerinin peşine düştü ve bunun için de medreseleri kullanmaya başladı. Bu süreçte rüşvet, adam kayırma öne çıktı.

Avrupa'da eğitim alanında kat edilen mesafe ve bu çerçevede yapılan yenilikler hakkıyla kavranamadı. Pozitif bilimlere medreseler yeterli önemi vermediği gibi hak

etmemiş birçok kişiye de ilmî rütbelere, payeler verilmişti. Mesela, “Beşik Uleması” denilen yeni doğmuş çocuklara müderrislik sıfatları verilmesi gibi pek çok sebep eğitim alanında da geri kalınmasını sağlamıştır.

Modernleşme sürecinde de mevcut olan bu kurumlar kaldırılamamıştı. Bunlara paralel olarak yeni Avrupalı tarz eğitim kurumları kurulmuşsa da bu kurumlar, devletin, toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmış ve eğitimde ortaya çıkan ikilik yeni sorunlara ortam hazırlamıştı [6, 8, 14, 1].

Yargı teşkilatının bozulması

Osmanlı Devleti'nin asırlarca sahip olduğu muazzam coğrafyada yaşayabilmesini temin eden en önemli unsurlardan biri de adalet ve hoşgörüydü. Çünkü devleti idare edenlerin temel felsefesine göre, “Reaya Allah'ın bir emanetidir”, “Ülkeler kılıçlarla fethedilir ama adaletle yönetilir” idi. Bunun için yargı teşkilatı çok önemliydi. Yargı teşkilatının başında kazaskerler vardı. Divanlara katılırlardı. Coşkun Üçok'un ifadesiyle “küçük kasabalara kadar dal budak salmış olan bir yargı teşkilatı vardı. Bu teşkilatın en önemli unsurunu yargıçlar teşkil etmektedir.” Teşkilatta yerleşim yerinin büyüklüğüne göre “Molla, Menasib-i Devriye, müfettişler, kadılar, naibler” görev alırdı [9, 4].

Devletin gerileme sürecine paralel olarak adalet-yargı teşkilatı da bundan etkilendi.

İlmiye teşkilatının bozulması yargıyı da etkiledi. Kadılar iyi yetişmeden, rüşvet ve iltimasla işlerini yürütmeye başladı. Sosyal patlamalar olmamasına rağmen, bunlar devletin çöküş sürecini hızlandırıcı rol oynadı.

Azınlıkların faaliyetleri

Azınlıklar, asırlarca Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında huzur içinde, zengin ve müreffeh bir hayat sürdü. Bu durum, XIX. yüzyıldan itibaren sarsılmaya başladı. Özellikle Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürlükçü fikirler, azınlıklar arasında bağımsızlık düşüncesinin yayılmasına sebep oldu. Ayrıca büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine ulaşma noktasında politik özne olarak azınlıkları görmeye başlamaları ve misyonerlerin faaliyetleri, azınlıkların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerine sebep oldu. Bu sürecin sonucunda da azınlıkların büyük çoğunluğu bağımsızlıklarını elde etti. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini hızlandırdı [16].

Reaya: Bir hükümdarın hüküm ve idaresine tabi halk, devlet görevlileri dışında kalan bütün vatandaşlar.

Bireysel Etkinlik

- Siz de Coğrafi Keşiflerin Avrupa ekonomisine etkileri üzerine araştırma yapınız.
- Feodalite ve tımar sistemi arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştırınız.
- Rönesans'ın öncüleri olan aşağıdaki isimleri araştırınız.
 - William Shakespeare (1546-1616)
 - Edmund Spenser (1552-1599)
 - François Rabelais (1494-1553)
 - Michel Montaigne (1533-1592)
 - Miguel de Cervantes (1547-1616)
 - Leonardo da Vinci (1452-1519)
 - Raffaello (1483-1520)
 - Micheangelo (1475-1594)

Özet

• OSMANLI DEVLETİ'NDE TOPLUMSAL YAPI VE DEVLET DÜZENİ

• XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Anadolu'daki çok sayıda Türk beyliği içerisinde sıyrılarak kısa bir süre içinde büyük bir imparatorluğa dönüşmesinin çok yönlü sebepleri vardır. Osmanlı Devleti'ni çağının en itibarlı devleti yapan sebepleri özetlemek gerekirse;

- Osmanlı devlet felsefesi,
- Hukuk devleti olması,
- Farklı din, mezhep ve ırklara karşı hoşgörünün olması,
- Güçlü ekonomiye sahip olması,
- Güçlü askerî teşkilatının olması,
- Kapıkulu sisteminin iyi işlemesi,
- İlimiye sınıfının önemsenmesi,
- Rüşvet, suistimal, israf, zulüm gibi kötülöklere fırsat verilmemesi.

• OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞ SÜRECİ

• Dış Sebepler

• Rönesans ve Reform hareketleri

- “Yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans (Renaissance) kavramı, temelde Grek ve Roma kültürü yeniden canlandırılarak Avrupa'nın bilimde, sanatta, edebiyatta önemli ivmeler kazanmasını ifade etmektedir.
- Reform ise yenileştirme, yeniden kurma anlamına gelmektedir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'da dinî düşüncede ortaya çıkan eleştiriler ve çalışmalardır.

• Coğrafi keşifler

- XV. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalılar tarafından başlatılan deniz seferleri yeni kıtaların ve ticaret yollarının keşfedilmesini sağladı. “Büyük Coğrafya Buluşları” diye adlandırılan bu sürecin sonunda;
- Dünya ticareti, Akdeniz'in dışına çıktı, okyanuslara taşındı.
- Ticaret hırsı ve zenginleşme arzusu kapitalizmin ortaya çıkışına zemin hazırladı.
- Burjuva sınıfı ortaya çıktı; Avrupa'daki feodal yapıyı çöküşe zorladı.
- Sömürge yönetimleri ortaya çıktı.
- Başta Osmanlı Devleti olmak üzere İslam ölkelerinin ekonomisi bozuldu ve fakirleşme, gerileme süreci başladı.
- Akdeniz limanları yerine, Atlas Okyanusu limanları önem kazanmaya başladı.
- Rönesans ve reform hareketleri hızlandı.
- Kara yolu yerine deniz yolu ticareti önem kazandı.
- Melez ırklar ortaya çıktı.
- Baharat ve İpek Yolu önemini kaybetti.

• Kapitöasyonlar

- Devletin güçlü olduğı dönemlerde ticareti geliştirmek için verilen kapitöasyonlar gerileme süreci ile birlikte Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak batılı devletlerin kontrolüne girmesine zemin hazırlamıştır.

Özet (devamı)

•Sanayi İnkılabı

•Sanayi İnkılabı şu sonuçlarıyla bütün dünyayı etkilemiştir:

- Ucuz ham madde ve pazara olan ihtiyaç arttı.
- Makineleşme, üretimde öncelik hâline geldi.
- Kömür, elektrik, petrol gibi enerji kaynaklarının önemi arttı.
- Büyük şirketler kuruldu ve ticarette tekelleşme süreci başladı.
- İşçi sınıfı, sosyalizm gibi kavramlar taraftar toplamaya başladı.
- Avrupa'da bilimsel buluşlar ve bu çerçevede yatırımlar hızla arttı.
- Yeni teknoloji silah üretimi arttı.
- Köylerden kentlere göçler arttı.

•FRANSIZ İHTİLALİ

- 1789 yılında ortaya çıkan Fransız İhtilali'nin insanlık tarihini etkileyen sonuçları şöyledir:
- Hürriyet, eşitlik, özgürlük, milliyetçilik, laiklik gibi fikirlerle öncülük etti.
- Ulus devletlerin kurulması hızlandı. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi birçok devlet için örnek teşkil etti.
- Laik sistem ve laik hukuk bütün dünyaya yayıldı.
- Çok uluslu devletlerin yıkılışı hızlandı.

•İç Sebepler

•Osmanlı Devleti'nde merkezî idarenin bozulması

- I. Ahmet'in (1603-1617) ölümüyle birlikte yerine kardeşi Mustafa tahta çıktı. Ailenin en yaşlı üyesi hükümdarlık hakkını kazanmış, "ülüş sistemi" terk edilmiş "ekber ve erşed sistemi" yani ailenin en yaşlısı ve olgun olanının tahta çıkması geleneği başlamıştı. Bu tarihten itibaren şehzadeler, sarayda odalarda korunmaya başlanmış, bu durum şehzadelerin tecrübesiz olmasına ve saray kadınları ile diğer görevlilerin etkisi altında kalmalarına sebep olmuştu.

•Taşra yönetiminin bozulması

- Osmanlı coğrafyası büyüdükçe sorunları da o nisbette büyüdü. XVII. yüzyıldan itibaren merkezî yönetimde meydana gelen bozulma, devletin taşra yönetiminde de olumsuz etkilerini göstermekte gecikmedi. Bu süreçte yaşanan uzun savaşlardan dolayı tımar sahiplerinin görevlerini yapamamaları, taşrada güvenlik sorunlarını artırmış, bu da birçok isyanın çıkmasına ortam hazırlamıştır.

•Toprak sisteminin ve ordunun bozulması

- Osmanlıda toprak sistemi, aynı zamanda Osmanlı ordusunun da en önemli kaynağıydı. Gerileme süreci ile birlikte toprak sisteminin temeli olan tımar sisteminin bozulması, Avrupa'nın disiplinli, donanımlı iyi teçhiz edilmiş orduları karşısında etkisiz kalması, tımarlı sipahilerin de gücünü azalttı. Ayrıca geçim sıkıntısı yüzünden yeniçerilerin askerlik dışında işlerle uğraşmaları ordu disiplinini sarstı.

•Ekonomik yapının bozulması

- Osmanlı ekonomisinin bozulmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir;
- Tımar sisteminde meydana gelen bozulma,
- Ülkede uzun yıllar devam eden isyanlar,

Özet (devamı)

- Göç olgusuyla köylünün toprağını terk etmesi ve üretime ara vermesi,
- Sık sık değişen padişahların dağıttığı cülûs bahşişleri ve masrafların artması,
- Osmanlı'nın kontrolünde olan büyük ticaret yollarının denizlere kayması sonucu Osmanlı'da mali dengelerin bozulması,
- Kapitülasyonların yaygınlaşması sonucu ihracat-ithalat dengesinin bozulması,
- Saray masraflarının artması,
- Köylünün vergi yükünün artması yüzünden üretimi bırakması,
- Avrupa'nın sanayileşme hamleleri sonucu bol miktarda ürünün yerli üreticiyi iflasa sürüklemesi.
- **Eğitim sisteminin bozulması**
- XVII. Yüzyıldan itibaren başlayan gerileme sürecinden eğitim kurumları da payını almıştır. Bu süreçte asli vazifeleri ilim olması gereken medreselilerin, siyasetle uğraşmaya başlamaları medreseye olan güveni sarsmıştı. Ulema sınıfı, maddi ve şahsi heveslerinin peşine düşmüş ve medreseleri bu amaçla kullanmaya başlamıştır. Bu süreçte rüşvet, adam kayırma öne çıktı.
- **Yargı teşkilatının bozulması**
- Devletin gerileme sürecine paralel olarak adalet-yargı teşkilatı da bundan etkilendi. İlmiye teşkilatının bozulması yargıyı etkiledi. Kadılar iyi yetişmeden, rüşvet ve iltimasla işlerini yürütmeye başladı. Sosyal patlamalar olmamasına rağmen bunlar devletin çöküş sürecini hızlandırıcı rol oynadı.
- **Azınlıkların faaliyetleri**
- Fransız İhtilali'nden sonra yayılan milliyetçilik akımı Batılı devletlerin de destekleriyle Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslim azınlıkların ayrılıkçı isyanlara girişmelerine neden oldu. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırdı.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin yükselme sebeplerinden biri değildir?
 - a) Farklı din, mezhep ve ırklara karşı oldukça hoşgörülü olması
 - b) Güçlü askerî teşkilatının olması
 - c) Kapıkulu sisteminin iyi işlemesi
 - d) Ticaret yollarına hakim olması
 - e) Coğrafi keşiflere yön vermesi
2. Aşağıdakilerden hangisi coğrafi keşiflerin sonuçlarından biri değildir?
 - a) Avrupalı devletlerin yeni sömürgeler elde etmesi
 - b) Ticaret yollarının değişmesi
 - c) Ticaretle uğraşan burjuva sınıfının zenginleşmesi
 - d) Akdeniz limanlarının ticaretin merkezi durumuna gelmesi
 - e) Amerika'nın eski bir uygarlık merkezi olduğunun görülmesi
3. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nde duraklamanın iç nedenlerinden biri değildir?
 - a) Toprak siteminin bozulması
 - b) Taşra yönetiminin bozulması
 - c) Merkezî idarenin güçlenmesi
 - d) Adalet sisteminin bozulması
 - e) Ekonomik yapının bozulması
4. I. Avrupa'da sınırların değişmesi
II. Bağımsızlık savaşlarının artması
III. Mutlakiyetçi yönetimlerin gücünün azalması

Fransız İhtilali sonunda milliyetçilik prensibi siyasi bir karakter kazanarak çok uluslu devletlerin parçalanmasında etkili olmuştur. Bu durumun sonucunda yukarıdakilerden hangisi ya da hangilerinin gerçekleştiği savunulabilir?

 - a) Yalnız I
 - b) Yalnız II
 - c) I ve II
 - d) II ve III
 - e) I, II ve III
5. Aşağıdakilerden hangisi Sanayi İnkılabı ile elle üretimden makineli üretime geçilmesinin sonuçlarından biri değildir?
 - a) Uluslararası ekonomik rekabetin artması
 - b) Pazar bulma ihtiyacının artması
 - c) İşçi sınıfının önem kazanması

- d) Mutlak monarşilerin güçlenmesi
 - e) Ham madde gereksiniminin artması
6. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hazırlayan dış sebeplerden biri değildir?
- a) Kapitülasyonlar
 - b) Toprak sisteminin bozulması
 - c) Coğrafi keşifler
 - d) Sanayi İnkılabı
 - e) Fransız İhtilali
7. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nde "Ulema" sınıfının hizmet alanını ifade eder?
- a) İktisadi hizmetleri
 - b) Bayındırlık hizmetleri
 - c) Yargı, eğitim-öğretim ve dini hizmetleri
 - d) İdari hizmetleri
 - e) Askerî hizmetleri
8. Aşağıdakilerden hangisi Rönesans hareketlerinin sonuçlarından biri değildir?
- a) Uzun yıllar sürecektir mezhep tartışmaları ortaya çıktı.
 - b) İslam dünyası ve Osmanlı; bilim, sanat ve edebiyatta Avrupa'ya göre geri kaldı.
 - c) Bilimde, sanatta, edebiyatta özgün düşünce önem kazandı.
 - d) Avrupa'da bireycilik yaklaşımları ortaya çıkmaya başladı.
 - e) Avrupa'da skolastik düşünce yerini akla bıraktı.
9. Osmanlı Devleti'nde padişah'tan sonra devleti yöneten bir mekanizma vardı. Bu mekanizma bugünkü kabine sistemine benzetilebilir. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nde bu mekanizmaya verilen isimdir?
- a) Enderun
 - b) Saltanat Şurası
 - c) Divan-ı Hümayun
 - d) Timar
 - e) Şura-yı Devlet
10. "Lügat manası mektup olup, bu tabir Osmanlı Devleti'nde herhangi bir göreve, hizmete tayin veya maaş tahsisi yahut da unvan ve nişan verilmesi, bir muafiyet veya imtiyaz verilmesi dolayısıyla hazırlanan fermanlar için kullanılmıştır." Şeklinde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Ferman

- b) Berat
- c) Hassa
- d) Hücçet
- e) İltizam

Cevap Anahtarı

1. e, 2.d, 3.c, 4.e, 5.d, 6.b, 7.c, 8.a, 9.c, 10.b

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1]. Gökkaya, A.K. ve Yeşilbursa, C. C. (2008). Yeni ve Yakın Çağ Tarihi. Ankara.
- [2]. Yerasimos, S. (1986). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye (Bizanstan Tanzimata. (5.baskı). (çev. Babür Kuzucu). İstanbul.
- [3]. İnalçık, H. (1959). Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 14(1).
- [4]. Üçok, C. (1960). Türk Hukuk Tarihi Dersleri. Ankara.
- [5]. Sertoğlu, M. (1986). Osmanlı Lûgatı (2. Baskı). İstanbul.
- [6]. Akgündüz, A., Öztürk, S. (1999). Bilinmeyen Osmanlı. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- [7]. Cin, H. (1978). Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması. Ankara.
- [8]. Akyüz, Y., (1989). Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e). Ankara.
- [9]. Üçok, C. (1985). "Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Hukuk", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (Cilt 3) . İstanbul.
- [10]. Sarıca, M. (1996). 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi. İstanbul.
- [11]. Yıldız, Z., (2013). Politika Sözlüğü. İstanbul.
- [12]. Dursun, D. (1989). Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din (Yönetim ve Din İlişkileri Açısından. İstanbul.
- [13]. Sander, O. (1992). Siyasi Tarih (İlkçağlardan-1918'e). Ankara.
- [14]. Tanilli, S. (1992). Uygarlık Tarihi. İstanbul.
- [15]. Güçer, L. (1983). İktisat Tarihi Ders Notları. İstanbul.
- [16]. Turan, R., Safran, M. (2011). İlkeleri ve İnkılâp Tarihi. Ankara.
- [17]. Öztürk, C. (Edit.), (2005). İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi. Ankara.
- [18]. Price, M.P. (1969). Türkiye Tarihi (İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar), çev. M. Asım Mutludoğan. Ankara.
- [19]. Sarıca, M. (1983). Siyasal Tarih. İstanbul.

- [20]. Pamuk, Ş. (2007). Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914). İstanbul.
- [21]. Seignobos, C. (1960). Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi. (çev. Semih Tiryakioğlu). İstanbul.
- [22]. İnalçık, H. (1958). Osmanlı Hukukuna Giriş. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 13(2).
- [23]. İnalçık, H. (1958). Osmanlı Padişahı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 13(4).